

KATONASZÖKEVÉNY (VII.)

RÖGÖK HAZAFELÉ

BORDÁS GYŐZŐ

29.

A parancs, amihez persze az elmúlt másfél év alatt, annyira hozzászoktam, oly határozott volt – nem kis megdöbbenésemre, keményebb, mint az olasz, az osztrák vagy a svájci –, hogy nem volt min gondolkoznom. Irány a bakonyi tábor, Veszprémvarsány. Lehattunk itt vagy ötvenen, többnyire romániaiak, felvidékiek, jugoszlávok és horvátok. Bevallom, mindenre gondoltam, de hogy végre hazaérve rab leszek a saját hazámban is, nem. Fogoly. Sok volt ez nekem, s az sem vigasztalt, nem vagyok egyedül ezzel az érzéssel a lelkemben, mert valamennyien, akik itt voltunk, megjártuk a különböző poklokat, s egy volt a vágyunk, azt a hazát szolgálni, ahol születünk. Hát mi aztán Trianon előtti generáció voltunk, s nem volt vitás, mint azóta, ki milyen állampolgárnak született. A parancsnokunk is éppen egy horvátországi, mint kiderült, baranyai, aránylag fiatal, még harmincon aluli, szőke gyerek volt. Jóindulatú, nem mondom, de neki is parancsot kellett teljesítenie, tehát mese nem volt. A reggeli után sorakozó, s mindannyian mentünk az erdőbe, fák tuskóit kiszedni a földből szakszerűen, s azokat azonnal össze is vágni. Kaptunk csákányt, fejszét, fűrész, ásót, lapátot, szerszámot, amire csak szükségünk volt. Négyes bandába osztott be bennünket a parancsnok, a napi norma egy köbméter fa. Átlagban négy tuskó körülalásása, gyökérvágása, kötél által történő kiemelése és összevágása, stószolása. A fizetség érte, minden köbméter után egy-egy pengő mindenkinek. Hetekig ment ez

így, aztán egy ebéd után, ami nem sokban különbözött attól, amit mi otthon a disznóknak moslék fejében adtunk, kérdezi a nyurga horvát: – Van-e köztetek hentes? Ketten jelentkeztünk. Nem rám esett a választás, hanem egyre, a mindig is jobban favorizált erdélyiek közül.

Bevezette a táborvezető az irodába, de tíz perc se telt bele, már jön is vissza, és mondja, ő havi negyven pengőért nem dolgozik.

Otthagytam az ebédet, s magamtól mentem be. – Jelentem alázatosan, én negyven pengőért elfogadnám a hentesi állást!

Mint annyiszor már az életben, most is megérezésem, ráérezésem döntést hoztam. Azt tettem, amit ösztöneim súgtak, és reméltem, nem fogok magamban csalódní. Egészséges, daliás természetben, az eszemben és a túróképességemben bíztam. Meg a becsületemben.

Parancsnokunk mellett ott ült egy karpaszományos őrmester, oldalt pedig széles karimájú, fekete kalapban, lábát kissé szétvetve egy nagy darab ember. Ez utóbbi végigmért, megkérdezte, hová való vagyok, s hol dolgoztam eddig. Amikor elkezdtem volna sorolni, már a Korhec név említésénél fölállt, kezét fogott, és bemutatkozott: – Strasser Márton vagyok Csesznekről. A tiszt és a baranyai parancsnok csak tudomásul vette: megvan az alku.

Öt kilométernél nem messzebb volt ez az ötszáz lelket számláló falu. Munkaadó gazdám biciklin ment, én meg követtem. A parancsnoktól kaptam egy igazolást, hogy valójában táborlakó vagyok, s dolgom az volt, minden pénteken jelentkezzek, hogy nyilvántartsanak, nem szöktem-e meg. A hentes biciklije erre a célra a rendelkezésemre állt. Talán egy hét se telt bele, Márton gazdának Győrben kellett jelentkeznie kényszermunkára. Zsidó volt, természetesen. Ott maradt az asszony egy kisfiúval meg egy kislánnyal, meg az apjával, akinek, bár idős volt már, a batyuja szintén készenlétben. Egyébként vendéglős volt az öreg, de textilüzlete is volt, ha azt annak lehet nevezni, ami a cégtáblán volt, mert volt ott minden, mint a falusi szatócsboltokban mindenütt.

Sok munkám itt valóban nem volt, hetente ha egyet-kettőt levágtam. Naponta öt kiló húst vittem összevágva kívánság szerint a panzióba. Az amolyan idősek nyaralója, üdülője volt. Meg, ahogyan ők mondták, civileknek vágtam ott, és a szomszédos falvakban is. Olyan bánáti hurkát, svarglít, kolbászt csináltam nekik – már azoknak, akik ették a disznóhúst –, hogy egyből megszerettek.

Nem is meséltem, amint átléptem a magyar határt, először a szabadkai kedvesemnek jelentkeztem, aztán meg a szüleimnek is. Mindannyian félig elsirattak már, csak abban reménykedtek, talán valahonnan a tengerentúlról egyszer még jelentkezek. Micsoda boldogság volt az, amikor Erzsikém a pestlőrinci címemre fényképét is elküldte! Be is rámáztattam, s úgy néztem rá, mint a szentképre. Igen ám, de itt Cseszneken is megismerkedtem egy lánnyal. Szép, fekete, hosszú göndör hajú, olyan telivérfele, ahogyan ezt nálunk mondták. Többször föl is mentünk a várromra. Előbb még azt sem engedte, hogy megcsókoljam, no később ebből engedett, meg velem is átéltem olyan tortúrákat, mint a zimonyi Teruskával. Sokszor hazafelé menet a hóval mostam a kezeimet, hogy az illatokat a gazdasszonyom meg ne érezze. Mert, mi tagadás, van annak a valaminek egy különös illata. De a lánynak az volt a szilárd elve, hogy mindent, csak azt ne. Ez a bizonyos azt számomra még akkor is ismeretlen dolog volt, így nem is erőszakoskodtam annyira, megelégedtem azzal, amit kaptam. Sőt, nagyon is hálás voltam neki.

Látták a gazdáim – Márton gazda is, akit eleinte hétvégére még hazaengedtek, és vasárnaponként a felesége kísérte ki a vasútállomásra –, nem vagyok eléggé kihasználva. Ezt magam is beláttam, így azonnal elvállaltam, hogy a henteskedés mellett, ha kell, szakács is leszek, pincérkedem, sőt a boltban is besegítek. Csakhogy ne kelljen visszamennem a táborba. Meg otthagyni azt a szép fekete lányt? Szombatonként mindent magam csináltam. Vasárnap vittem a pénzt az öregnek, íme, még a neve is bejön ennyi év után, a Frischmann úrnak. Int egyszer, nyugodtan üljek csak le, mert éppen az unokáival volt elfoglalva. A kandalló előtt ült, térdén a gyerekek, olyan tíz-tizenkét évesek lehettek, a kislány az idősebb, és folytatja:

– A néni vett ennyi meg ennyi szövetet. Hús pengőbe kerül folyómétere. Számoljátok ki fejből, mennyit kell hogy fizessen a néni?

A kereskedelmi szellemet nevelte beléjük, játékosan, viccelődve, néha óvatosan a fenekükre csapva.

Nagyon rendes ember volt, meg is bízott bennem. Az is igaz, be nem cseptam volna. Persze, tudtam én, próbára is tesznek. Hol itt, hol ott egy pengő, mintha valakinek a pénztárcájából esett volna ki. Föltettem a pultra. Aztán egy ismeretlen jött vásárolni. Több mindent. Fölpakolva ment el. Az öreg persze nem volt otthon. Amikor hazaért, nem mindjárt,

de megyek a kandallós szobájába. Kopogok egyszer, kétszer, háromszor, semmi. Lenyomom halkán a kilincset, nyitva az ajtó, hát ő kelet felé leborulva héberül imádkozik. Fél óra múlva visszamegyek, odaadom neki a sok pénzt. – Köszönöm, Pista, köszönöm. Másnap hallom, a gazdasszonyom féltestvére volt a vásárló.

Beköszöntött viszont a 40-es kemény tél. Bezárt a panzió meg a vendéglő is. Vissza a táborba? Mondom én a nagyságos asszonynak, ha csak koszt-kvártélyért, semmi fizetségért, de én itt maradnék.

– Mi magát figyeltük – mondja az asszony –, meg is szerettük, a gyerekek is, de a becsületünk nem engedi, hogy ingyen dolgozzon.

Bevallom, nem is értettem, mit mond. Hogyhogy a becsületük? Meg nem érti, hogy ingyen?

– Húsz pengőt kap ezekre a hónapokra, míg ki nem nyitunk.

Havat dobáltam, illetve – ahogyan mi, gazdáim nagy csodálkozására, itthon mondtuk – hánytam a havat az udvarban és a ház körül, postát vittem be Zirhbe, árut hoztam a hátizsákomban. Ott csináltattam a cipészekkel egy dupla talpú magas szárú csizmát is, amire évtizedeken át büszke voltam. Gojzervarottnak hívták, a talp karimája fehér, hasított bőrszalaggal volt levarrva. Láttam én ilyet a bécsi gyorsban is, s azt mondták, arra korcsolyát, sítalpat, mindent rá lehet szerelni. Őszinte leszek, azért nem sajnáltam rá a sok pénzt, mert ennek a kreol bőrrű, fekete szépségnek szerettem volna még jobban tetszeni. Feszelegtem is egy darabig benne, otthon, mármint a gazdáméknál, a cselédszobában, azután meg a várormon.

Nagy divat lett ez nálunk később, már a háború után.

30.

Kezdett kitavasodni. S hallom ott, bekarikázva Zirhbe, visszafoglaltuk Bácskát. Azon nyomban írtam haza meg Szabadkára, mi a helyzet? Apámtól a válasz, itt vannak a németek, Erzsikétől meg, gyere, mert most már hazajössz. Megdobbant a szívem. Megyek! Megyek!

Jelentkeztem is, mint minden héten a parancsnokságon, s mondom, én mennék haza, merthogy...

– Padé, Padé... – nézi a térképet az a baranyai gyerek. – Hát, az nincs a mi főnhatóságunk alatt.

– Akkor Szabadka.

- Az igen.
- Oda kérném az úticédulát, ha lehet, mert . . .
- Mert?
- Nőszülni szeretnék! Odavaló a menyasszonyom – mondom.
- Név, utca, házszám?

Nem telt bele egy hét sem, megkaptam az engedélyt, mehetek Szabadkára. Vittem is Erzsikém ingem alá dugott fényképét, találkoztunk is azon nyomban, de ő a kifőzdében segédkezett, azt mondja, nincs miből megélnünk. Majd az apám, gondoltam én, s míg nézem a vonatban a fényképet, eszembe jut, miért ne lennék én fényképész, azok, ha nem is úgy, mint az aranyművesek, de mindig megélnék. Volt is nagyapámtól nemegy fényképem: hosszú félkabátban, alatta sokgombos mellény, félig kigombolva, úgyhogy szinte megtört a fény a kettő között, alatta, nem szabós, csak amolyan díszes gallér, selyeming. Zsolnay-kerámiából készült, csúcsos kályhának támaszkodva, mögötte romboidos mintájú, mi ezt így neveztük, eleméri szőnyeg. Stuccolt bajusz, olajjal lekent haj. Alatta felirat: A falu jegyzője. A fénykép hátlapján pedig – merthogy máig megvan – „Oldal István, festész és fényképész. N: Nagybecskerek.” A tárcsaszzerű, alulról erősen díszített rajzos pecsét alsó felén pedig: „Stephan Oldal, Maler und Photograph in Gr: Becskerek.”

Azt az örömet, ami otthon érte a szüleimet, miután másfél év után viszontláttak, nem akarom ecsetelni, mert miben tért volna el, minden hasonló esettől. Albérletben éltek, mert ráment kicsinyke házuk és még nem is tudom milyen adósságuk arra a nyegle ügyvédre, akit eredetileg azért fogadtak, hogy az én katonaadósságom ne kelljen részletekben törleszteni. De kilátásban volt egy községi ház megvétele, lefizetésre. S míg otthon voltam, a dolog sikerült is, sőt apámat tették meg a beszolgáltatási bizottság tagjává. Hogy mi volt a dolga? Ment házról házra összeírni, kinek miye van, s abból mit kell aztán a köz javára beszolgáltatni. Mindig kevesebbet írt, mint amennyi tényleg volt. Így nyert elégtételt az elvesztett házért, mert két év alatt az övé lett.

Nem is mondtam, csónakkal vittek át a Tiszán, éjjel, merthogy ez határ volt, s nekem csak Szabadkára szólt az ideiglenes igazolványom. A csókai gyár nem dolgozik, mondja apám, nem tudjuk, mi lesz. Mondom, én fényképész szeretnék lenni, hentes semmi esetre sem. Moholon ott a Julka néni, kérdezd meg tőle, betanítana-e.

Megint csak átszöktem csónakkal, s az asszony némi pénzért betanított. Még arra is, hogy mivel Padén akkor villany nem volt, hogyan kell a lemezt nappali fénynél előhívni, majd kidolgozni a képet. Így lettem kezdő fényképész, előbb Kikindáról, majd Pancsován keresztül Belgrádból kapva az anyagot. Aztán volt, hogy Zentára kellett átruccannom. Sógoromnak a Sárga-partnál, a Tisza bánáti oldalán szőlőskertje volt, az alja lement egészen a vízre. Ott tartotta, persze víz alatt, a csónakját. Ezzel szöktem én át, tapasztalt határsértőként a folyón. Mert jöttemek ott is a katonák, őrizték a partot. Én meg határozottan a szemükbe nézve: Heil Hitler!

– Hova?

– Megyek a Weingartenba, azaz a szőlőskertbe.

Metszőolló, rafia, néha még puttony is volt nálam. Nem szóltak semmit.

Nem is lehetett azt a folyót végig őrizni, már hogy lehetett volna. Lapátolni meg olyan ügyesen tudtunk, hogy azt meghallani sem lehetett. Csak a telihold lehetett az ellenségünk, mert akkor tükörként csillogott a víz, s azt messziről észre lehetett venni. Ezért választottam én is a borult, párás időt. De ott meg a magyar csendőröktől kellett tartanom, igaz, a papírom révén már nem annyira, mint a németektől, de azért azok is tudtak ám kellemetlenek lenni. Volt olyan is, hogy Verbicán keresztül a paprikát csempésző asszonyokkal mentem Szegedre anyagért.

Hogy is volt az? A falu a határral kettévágva. Innen fekete ingesek, odaát csendőrök. Csak hivatalosan lehetett menni. Sarokház. A bal sarkán, nagy betűkkel kiírva: WC. Lassan, oldalozva majdnem mindenki oda megy, de senki sem jön vissza. Én is beoldalogtam, mondja az asszony, néhány pengő, s máris mutatja, merre a szegedi nyári út. Gyalog vagy két óra.

Nem hiszed el! Potom pénzért kaptam egy roletta kazettát hatkilen-ces filmre! Kérdem, ezt komolyan gondolja?

– Nézze, fiatalember. Bennünket úgyis visznek. Maga meg, látom, komoly érdeklődő. Mintha értene is egyhez s máshoz. Vegye hasznát! Wéber Jenő vagyok. Tiszteletem – s megemelte kalapját.

Hát nem lefogtak, amint kijöttem a műhelyből? Honnan a felszerelés, az anyag? Mondom, vettem. De csak bekísértek a Csillagba, s töltöttem

ott is egy éjszakát. Végül a szabadkai papír segített, mert Padét még csak nem is említettem.

– Maga olyan edzett embernek látszik – jegyezte meg a kihallgatásomat végző őrmester, mire nagy vonalakban előadtam, mi minden történt velem, s most nőszülni készülök, mire ő is azt mondta: – Mivel nem lopott a holmi, menjen csak haza Szabadkára, de kerülje a nemkívánatos társaságot. Végül még egyszer jól végigmért tetőtől talpig, a gojzercsizmámat még meg is dicsérte, visszaadatta az ideiglenesen elkobzott fotóanyagot, és utamra bocsátott. Irány Szabadka. Annyi hasznom lett, hogy meggyorsította az esküvőnket. De ott nem maradhattam, mert sok volt a fényképész. Minden belvárosi utcára jutott kettő. Engem meg a munka otthon várt, az erősen forrongó Bánátban.

Megint csak csónakkal szöktünk át, de ahogy átérünk, a német katonai csendőrök észrevettek, és biciklivel utánunk. Igazoltatnak. Látják, Heinrich vagyok, elkezdnek hozzám németül beszélni, én meg nem tudok válaszolni.

– Du bist Schwein! Du bist Schwein! – mondogatták. Én meg nem tudtam, mit féltsek jobban, a menyasszonyomat vagy az értékes anyagot, amit vittem. Én meg csak azt hajtogatom, amit már annyira tudtam, annyira begyakoroltam, mint színész a szerepét: Heil Hitler! Heil Hitler! Voltam már annyira tapasztalt, hogy sejtettem, akkor nem bánthatnak. De ők csak nyomták a magukét, Sztálingrádot emlegették meg az orosz katyusákat, meg nyilván valami olyasmit mutogattak, hogy ők ott harcoltak. És nem szégyeltem magam, hogy német létemre nem tudok németül, meg itthon lopom a napot, míg a társaink a ruszki fronton. Csak a fényképezőgépem mentett meg. Amikor kifújták mérgük javát, motyogom, hogy én fotográfus vagyok, lefényképezem őket, ha akarják, és hozom a fényképet. Erre kissé megenyhültek, és nem kísérték be a bocsári központba. Képesek lettek volna a frontra kidobni. Apám, aki ez idő tájt nagyapám helyére került a községházára, azonnal kiállított egy igazolványt Masa névre is. Ezzel utaztam aztán Kikindára ugyancsak filmért, előhívóért, magnéziumlámpáért . . . Ott Nagyikinda és Dragutinovo között van egy kis állomás, a Salaši. Alighogy innen pöfögve elindul a vonat, a kukoricásból puskaropogás, a vonatot lötték. Átlőtték a csövet a mozdonyon, hogy csak úgy sivített a gőz, aztán a mi vagonunkat is, a bokám mellett repült a golyó. Mondja a Nagybecskerekre utazó,

velem szemben ülő szerb férfi, ne feküdjünk a padlóra, mert ott még veszélyesebb lehet. S kérni van-e pénzem?

– Van.

Adjam oda – int, odaadom, mi mást tehetek, ő meg a sajátjával együtt a melegítőkályha alá dugta. Leáll-e a vonat, vagy tovább tud vándorogni? Próbálkozik, de nehezen megy. Azért csak vándorog, de még tart a géppisztolyropogás. A harmadik vagonban két halott, azt érte a sorozat. De a vonat csak elvándorogott Dragutinovóig, ott pedig már német csendőrség volt. Itt adta vissza a pénzemet a szerb ember, akiről előbb azt gondoltam, beépített, de nem. Mondja, az apja zsidó, az anyja szerb, és hogy ha a vonat netán nem mehetett volna tovább, a partizánok bennünket magyarokat se bántanak, csak a pénzünket vették volna el. A németeket viszont túsul ejtik. Hogy örültem én akkor anyám vezetéknévem!

31.

Mivel Bánátot veszélyesnek éreztem, gondoltam, megpróbálkozok Bácskában. Szenttamáson élt egy nagybátyám. Talán ott. Aztán az ő tanácsára nem is ott, hanem – ahogyan te nevezed – Ú.-ban. El is utaztam, ténfergek le-föl a főútcán. Csendes a városka, szinte seholy senki. Csak egy szabó áll kint az üzlet előtt, nyakában a mérőszalag. Kérdelem tőle, van-e erre fotográfus? Nem tudja, mert ő is három nappal ezelőtt költözött ide Bocsárról.

– Bocsárról? Én meg mondom, hová való vagyok.

Szinte összeöleleztünk. Azt mondja, elég volt a partizánéletből, ő azt nem bírta tovább. Van becsületes szakmája, ő abból akar megélni. Meg családja is van. Nem mondta ki, de a röpke beszélgetésből kiderült, egyike volt annak a hat emberből álló csoportnak, amelyik a vonatunkat lőtte. S míg beszélgetünk, egy nyurga fiatalember érkezik biciklin, és a Henckl szabót, ennek a második szomszédját keresi. Az meg, mi okból, nem tudom, de zárva. Pedig itt az anyag, egy nadrág kellene sürgősen.

– Majd én megvarrom – mondja a bocsári. Én is bemegyek a műhelyébe, s míg méretet vesz, a csontos arcú mondja, ő kertész a cukorgyárban, s Pestre kell utaznia a részvénytársaság ülésére. Az igazgatója azért viszi magával, mert azzal akar dicsekedni, hogy egész Pesten nem tudnak olyan asztali díszeket készíteni, mint ő. Márpedig nagyon fontos

ülés lesz, mind a hat részvényes ott lesz, még az osztrák is. Mert el kell dönteni, maradhat-e a Weis úr igazgatónak, vagy neki is mennie kell.

– Értik, ugye?

Már hogyan értenék, mesélem is én a munkaszolgálatos bakonyi gazdám meg a szegedi fényképész esetét . . . De mindenkinek van már majd tucatnyi „élménye”. Tőle tudom meg, fényképész van, nem is egy, meg hogy a Pichlerék műterme, az fogalom. Na, Pista, itt se lesz kenyered. Vissza, gondolom, míg a szabó meg a kertész megbeszéli, holnap reggelre, de ha nagyon sürgős, akár már ma estére is meglesz a nadrág. Iparkodni fog, már csak azért is, mert az első kuncaftja.

Amíg egyezkednek, hol estére, vagy holnap is jó lesz, egy szerb fiatalember vágódik be a műhelybe. Kissé zaklatottnak látszik, de megöleli a kertészt, és hálálkodik neki valamiért, amit én nem egészen értek. Hogy amikor, s magyarázza a szabónak, akiről viszont kiderül, katonatársak lehettek Zomborban, hazafelé jövet, cukorgyár, bújtatás, mi-egyéb. Nem is érdekelne a dolog, ha ennek a jövevénynek meg nem akadna a szeme a cipőmön, mármint a gojzeron. Előbb cserélni akar, majd kerek perec mondja, megveszi, mert neki egy ilyenre nagy szüksége volna. Nekem meg pénzre van szükségem, gondolom. De cipő nélkül se maradhatok. A kertész már rég elment, mire az alku megkötött. Mentünk a Batába egy egyszerűbbet, olcsóbbat venni, ő meg kifizette a különbözetet. Nem jártam rosszul. A kertésznek meg megadtam a címem, ha fényképész kellene, jelentse. Úgy éreztem, ez sokkal nagyobb, nyugodtabb és biztonságosabb helység, mint az a Tiszán odaát. Cukor-, olaj- és kendergyár. Gyufagyár, szövöde, húsüzem. Gimnázium, kaszinó . . . szinte forgott a fejem mindattól, amit a kertésztől hallottam. Hát hova, ha nem ide kell a fényképész, aki mindent megörökít?

Maradtam volna, de mennem kellett, s csak arra gondoltam, rajta tartom én a szemem ezen a városon. S amikor – megint eléggé viszontagságosan – Becskerektől nekünk, utasoknak kellett a szárkúpokból bálákat hordanunk a mozdonyvezetőnek, hogy fűtse azt a kazánt, mert elfogyott a szene –, hazaértem, már alig várnak, mert rengeteg munkám lesz. Mi a fene? – kérdezem. Hát Tizaszentmiklósnál leszállt egy olasz repülőgép, és mindenki fényképezkedni akar a repülő előtt, meg tolmácsként is várnak, mert senki nem érti, mi történt.

Hárommotoros olasz repülő volt, s Odessza volt az útirányuk, de a négytagú legénység váltig azt állította, eltévedtek, s miután elfogyott az üzemanyaguk, kénytelenek voltak kényszerleszállást végrehajtani.

– Na, hogy ez a Pista hogy beszél olaszul! – mondta elégedetten a nagyikindai járásbíró, aki, mire megérkeztem, már a helyszínen volt, a német főnhatósági parancsnokkal együtt.

Amit az olasz pilóta mondott, nagyjából értettem, de mivel a szituációt fogtam föl, hogy valójában megbeszélték, nem teszik kockára az életüket, könnyű volt tolmácsolnom. S természetesen ezeknek a szerencsétlen légiseknek a malmára hajtottam a vizet. Én, aki húsz-egynéhány hasonló kutyaszorítót megjártam már. De vigyáztam, nehogy rájuk süssem a dezertőrséget, mert akkor nyilván ezek se érnek haza soha. Még a belgrádi nagykövetségre is lejártam az ügyükben, hogy kapjanak két hordó üzemanyagot. Ezeket az utazásokat az olasz konzulátus jobban megfizette, mint amennyit azért a legalább száz fényképért kaptam, amit csinálnom kellett. S ismeretséget szereztem ezáltal a német hatóság vezetőivel is, úgyhogy ekkortól a kiskatonákat, ha netán feltartóztattak, letaglóztam, mint a bikákat. Érted, személyiség lettem, bánáti olasz tolmács. És megbízható személyiség. Olyannyira, hogy be is osztottak búzaörnek. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy ennek a megbízatásnak örültem, de mivel a megszállás alatt mindenkinek kéthetente kellett vállalnia valamilyen közszolgálati munkát is, mit tehettem. De az olasz pilóták mintájára megfogadtam, én átadom a partizánoknak a fegyveremet is, ha kéri. Merthogy tőlük kellett védeni a búzát. Mert hallottuk, volt gyűjtogatás sokfelé. Nálunk, hála istennek, nem. Később megtudtam, talán azért is, mert tudtomon kívül is jóban voltam velük.

Jött egyszer egy nyolc fiatalból álló csoport, kérték, fényképezzem le őket. Már miért ne, mondom magamban, az legalább nyolc kép. A kertünkben elkészült a csoportkép, elő is hívtam, meg is csináltam, kiretusáltam, még a recevágóval is körbemetszettem valamennyit, hanem harmadnap jön a német helytartó, hogy kéri azt a fényképet meg a filmet. Mondom, a fényképeket odaadtam, a filmet meg eldobtam. Nincs. Kiderült, mind a nyolcan valami ifjúkommunisták voltak. Azt is megtudtam, a szomszédom jelentett föl, akinek szerb létére magyar felesége volt. Rá meg a zsidó vagyon őrzését bízták, miután ezeket, szegényeket, elhurcolták. Ha rajta áll, engem is kivégeztek volna negy-

vennégyben azzal a tizennégygyel együtt, akiket elvittek a faluból. Csak később adódott lehetőségem, hogy megmondjam neki: – Nézd, te sem partizánként őrizted a németeknek a zsidó vagyont!

Ha otthon vagyok, elvisznek, és e följelentés alapján akkor már ki is végeztek volna, már csak azért is, mert máig megvan a bizonyíték, miszerint a szomszédom fő bűnömül azt róttá föl, hogy – s ebben igaza volt –, elszöktem a régi hadseregből.

De ekkor én már ismét Ú.-ban voltam, mert jött a kertész értesítése, kell egy fényképész. Igen ám, de amikor odaértem, s éppen vele beszélgettem, hogy a Pichlerékhez kellenék kiségitésként, jöttek érte, és vele együtt engemet is bekísértek a községházára. Pontosabban lecsuktak a községháza pincéjébe. Zsúfolva volt. Két lámpa égett mindössze, mi meg össze voltunk zsúfolva, úgy, hogy olyat eddig a börtönökben sem láttam. Mi lesz most? Nem tudtuk. Teljes volt a bizonytalanság. Másnap, mondanom sem kell, alvásról szó sem lehetett, ha csak nem azt nevezzük annak, hogy néha egymásnak vagy jobbik esetben a falnak dőlve el nem bőbiskoltunk néhány percre.

Másnap név szerint szólítanak bennünket. Ötvenedik-hatvanadiként már nem tudom, de előbb a kertészt, aztán engem.

Csak kint az utcán tudtuk már megbeszélni, menjen, ki merre lát.

Mi történt? Hát az a szabó meg az a valaki, aki amikor ott jártam, lett az első főbizottságnak vagy nem is tudom, micsodának az elnöke meg titkára, talán. Mindenesetre a dolgok irányítói, megmondhatóí. Majd leesett az állam, amikor bementem, s megláttam a lábán az én egykori gojzeromat. Mert abban volt. Mindkettőnkhez ugyanaz volt a kérdésük: – Vétettünk-e valakinek, és bűnösnek érezzük-e magunkat. Sejtethed a válaszokat. Itt a papír, mehettek. A cukorgyári kertésznek, mint mesélte, azt mondta az a szabó: – Ő volt az én első kuncsaftom, már csak azért is elengedem! Hányan kaptunk azonnali fölmentő ítéletet, nem tudom, de háromszáznegyvenen nem.

El sem tudod képzelni, milyen sebesen kotródtam ebből az egyfajta álmaim városából vissza a feleségemhez, s az időközben megszületett két apró gyermekemhez.

32.

Útközben mi minden föl nem elevenedett a szemem előtt, de a leukemében is!

Még az olasz gép kényszerleszállása előtt a községházát is őriznem kellett, kettedmagammal. Nem volt apelláta, apám döntötte el. Mert több községházát is felgyújtottak már a partizánok. Főleg az iratok miatt, mondta apám. Az egyik ór mindig a templom tornyában volt. A templom pedig a falu közepén, tehát csak körbejárva lehet bejutni bármelyik ide torkolló utcába. A községháza meg a templom jobb oldalának által. Itt két bejárat van, mindkettő előtt ór. Nos, volt egy módos szerb család a közelben, a Đurđulovék. Magányosak, mert gyerekeik nem voltak. Itt bújkált egy időben az a Kis Mihály ifjúkommunista, akinek a nevét ma is sok háborús könyv jegyzi. Ide jártak hozzá a párttagok konferenciázni. A gazda figyelmeztette, ezt itt ne tegye. Ő viszont továbbra is ide hívta az elvtársait. Ekkor állítólag az öreg félelmében följelentette, s a német csendőrök parasztkocsin Kikindáig verték, onnan Nagybecskerekre vittek, s beelölték egy tömegsírba. De én ezt csak hallottam, amit viszont láttam: a Đurđulovék előtt artézi kút, holdvilágos éjszaka. A templomtoronyból a holdvilágban három kör, valami gyanús történik. Intek én is a társamnak, legyen éberebb, én meg fölsettenkedek a toronyba. Azt mondja Péter barátom: – Nézd! Megszámoltam, heten vannak, mennek a Đurđulovékra!

S tényleg. Onnan föntről, persze, nem sokat láttunk, csak azt, hogy ugrálják át a kerítést. Egy pisztolylövés, nyilván a kutyára. Másnap pedig az asszonyt az udvarban szúrták le, az embert meg a kert végében, az Aranka patak közelében. Ez is meg van írva, ha nem is egészen pontosan így.

Évtizedekkel később, amikor a feleségem műforgót kapott, a belgrádi gyógyfürdőben kezelték. Én meg látogatóban voltam nála, amikor mellem ül egy alak, s kérdi, hová való vagyok. Születésemet illetően, mondom. Gondolkozik, gondolkozik, s végül megkísérli: – Ismertem-e a Đurđulovékat? – Persze – válaszolom –, legyilkolták őket. A feleségem mesélte, másnap elutazott. Őt egyébként idegbetegként kezelték.

Mielőtt Ú.-ba mentem volna, már bejöttek az oroszok. Kétszáz literes hordókból csináltak pontonhidat, merthogy az elvonuló németek fölrobbantották a kompot. Nos, ezen a pontonhídon Ada felől kísérnek,

megszámoltam az ablakunkból, kilencven honvédet. Mind húsz–harminc év közötti. Fegyveres elől, hátul, oldalt is kettő-kettő. A kísérők, ha nem is toprongyosak, de rosszul öltözöttek, ezek meg mintha vadonatúj ruhában lennének. Utánuk settenkedtem. A vasút mellett kísérték őket, Bocsáron keresztül arra a Dragutinovóra, amely állomásáról már meséltem, most, ha jól tudom, Novo Miloševónak hívják. Itt verték agyon valamennyiüket. Másnap szöktem, de majdnem az egyik pokolból a másikba. Hallottam, két tömegsírba dobálták őket, de csak valamicske földet hánytak rájuk. Megint csak nem kitalált történet ez, az, akinek a háza udvarán a tömegmészárlás történt, az ötvenes években a vonat alá vettette magát.

Nem tudtam napirendre térni se az újvidéki negyvenkettő, se a vajdasági negyvennégy fölött. Ma sem. Besorozott embereket, akiktől senki sem kérdezte, akarsz-e. Ha ezekre a dolgokra gondolok, ezer túske szúrja meg ma is a lelkemet.

(Az első könyv befejező része a következő számunkban)